

УДК 376.011.3-051-043.61:373.2

Н. А. СУХОВІЄНКО

здобувач

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано особливості професійної підготовки вихователів, які в майбутньому здійснюватимуть свою діяльність у дошкільних навчальних закладах у системі інклюзивної освіти. Доведено необхідність вільного доступу до освіти для всіх дітей, незалежно від освітніх потреб, як запит сучасного суспільства. Проаналізовано становлення й розвиток української системи професійної підготовки фахівців дошкільної освіти, наведено підходи для вивчення та оцінювання готовності майбутніх працівників дошкільної освіти до професійної діяльності, досліджено вимоги й характеристики до вихователя дошкільників, фахівця інклюзивної освіти в працях українських учених. Розроблено професіограму вихователя дошкільного навчального закладу в інклюзивній освіті, яка містить два блоки: характеристики особистості (особисті якості) та професійні якості. Доведено, що особливість професійної підготовки майбутніх вихователів із дошкільниками в інклюзивній освіті полягає у встановленні вимог до вироблення вказаних особистих та професійних якостей.

Ключові слова: вихователь, підготовка, професійна діяльність, інклюзивна освіта, дошкільний навчальний заклад.

У сучасних соціальних реаліях гостро стоїть питання про необхідність реформування системи освіти. У системі вітчизняної освіти це детерміновано тим, що Україна входить у європейський і світовий культурний та інформаційний простір. У руслі загальносвітових орієнтацій на демократичність, рівність і толерантність нагальною є потреба у вирішенні проблеми рівного доступу до освіти всіх дітей, незалежно від норми розвитку або наявності в них особливих потреб. Залучення осіб із психофізичними порушеннями в загальносуспільний простір є ознакою, яка характерна для високо розвинутих країн. Це зумовлює трансформації на правовому рівні, а також світоглядні зміни громадян у ставленні до людей з особливими потребами – такі зміни спрямовані від ксенофобії до толерантності, а в освітньому просторі – від відокремленості до інклюзії. Такий освітній вектор окреслений у низці міжнародних нормативно-правових документів, зокрема в Конвенції ООН про права інвалідів, Декларації про права інвалідів, Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийнятих Генеральною Асамблеєю, законі України щодо організації інклюзивного навчання, наказі Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання”. Ці та інші документи визначають пріоритетність права дітей, зокрема з особливими потребами, на рівний доступ до освіти, оскільки повноцінна включеність особистості в суспільні процеси неможлива без вільного доступу до освітнього процесу. Інклюзивна освіта, умови якої дають можливість рівного

доступу всіх дітей до освіти, неможлива без фахівців відповідного напрямку професійної підготовки. Наразі зацікавленість до інклюзивної освіти підтримується запитом соціуму на можливість усіх без винятку дітей здобувати освіту та повноцінно розвиватися, а в науковій і педагогічній літературі останнім часом з'являється все більше напрацювань на цю тему. Проте цілісне вивчення особливостей професійної підготовки до роботи в інклюзивному середовищі із дошкільниками все ще є недостатньо розкритим, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявлення специфіки професійної підготовки вихователів, які в майбутньому здійснюватимуть свою діяльність у дошкільних навчальних закладах інклюзивної освіти.

Питання підготовки вихователів до майбутньої професійної діяльності цікавить багатьох дослідників, зокрема в межах інклюзивної освіти. Науковців розглядають загальнотеоретичні, організаційні, методичні, методологічні, технологічні та інші аспекти побудови інклюзивного простору для дітей, особливості професійної діяльності вихователя в умовах інклюзії, із чого випливає інтерес до специфіки підготовки вихователів до такої діяльності. Ці та інші питання розкрито в працях О. Акімової, А. Аніщук, В. Бондара, Н. Борисова, Л. Будяка, О. Голюк, І. Дмитрієвої, В. Засенко, Л. Зданевич, Т. Зубаревої, А. Колупаєвої, І. Кузави, Т. Лормана, Д. Лупарта, І. Луценко, М. Малофєєва, С. Миронової, І. Садової, Т. Сак, О. Таранченка, І. Хафізуллої, А. Шевцової, М. Шеремет, Л. Шипіциної, Н. Шматко, Ю. Шуміловської, С. Федоренка та ін.

Науковці розглядають професійну підготовку майбутніх фахівців дошкільної освіти як багатофакторну структуру, головне завдання якої полягає в набутті кожним студентом – майбутнім вихователем особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності, постійному зростанні інтересу до роботи з дітьми та їхніми батьками, а також у розвитку успішності фахової діяльності [6, с. 101]. Аналізуючи становлення й розвиток системи професійної підготовки кадрів дошкільної освіти в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст., науковці, зокрема Ю. Косенко, беруть до уваги такі положення:

- 1) система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в державі й педагогічна система як педагогічний процес – поняття не тотожні;
- 2) система підготовки педагогічних кадрів для дошкільних навчальних закладів функціонує в масштабах держави, а педагогічна система здійснюється в конкретному навчальному закладі;
- 3) функціонування системи професійної підготовки фахівців дошкільної освіти як підсистеми педагогічної освіти зумовлено станом розвитку суспільства й завжди визначалось політикою держави в освітній галузі [4, с. 18–19].

Увага до постаті вихователя та його професійної підготовки детермінована тим, що він є ключовою фігурою в керуванні навчально-виховним процесом у дошкільних навчальних закладах. Отже, важливими є його особисті та професійні риси, знання, уміння й навички, педагогічна майстерність і

професійна спрямованість. Розглядаючи та аналізуючи необхідний набір якостей та характеристик, яким має володіти фахівець такого педагогічного напрямку, ми звертаємося до професіограми – документа, що містить опис якостей, які повинен мати співробітник на посаді. Основними векторами є загальна характеристика професії та її значення, особливості трудового процесу, психограма професії робітника, його можливостей, здібностей, сукупність вимог до особистості, ділових і професійних якостей співробітника [8, с. 152]. Проаналізуємо результати дослідницьких пошуків з питання професійних якостей вихователів дошкільної освіти, проекту професіограм з роботи з дітьми, які мають особливі потреби, та спробуємо побудувати професіограму вихователя дошкільних навчальних закладів в інклюзивній освіті.

Загалом процес дослідження професійної підготовки фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності має відображати специфіку його професійної діяльності. Дослідниця Л. Козак [2] у своїй праці виділяє набір підходів, якими можна керуватися в дослідженні готовності майбутніх працівників дошкільної освіти до професійної діяльності. І хоча авторка розглядає професійну підготовку майбутніх викладачів, ми вважаємо, що вони є доречними для дослідження професійної підготовки вихователів також, що є корисним у контексті нашої статті. Так, авторка наводить такі підходи:

1. Акмеологічний – використовують для оцінювання підготовки фахівця дошкільної освіти як частини саморозвитку, особистісного становлення.

2. Аксіологічний – як головний містить ціннісний компонент, орієнтує свою увагу на оцінку ціннісного ставлення фахівця до професійної діяльності, інтересу до дослідницького творчого пошуку, а від самого фахівця вимагає усвідомлення цінностей діяльності, що є важливою складовою готовності до майбутньої педагогічної діяльності.

3. Андрагогічний – сприяє виокремленню тих форм та методів підготовки, які враховують особистісний і професійний досвід, спонукають до критичної оцінки власних знань, умінь, а також відповідають навчанню дорослої людини.

4. Дослідницький – скеровує свій фокус на аналіз організації навчального процесу як пізнавально-дослідницької та проектно-дослідної діяльності фахівця.

5. Індивідуально-творчий – розглядає розвиток творчої індивідуальності, унікального стилю та креативної складової в професійній діяльності майбутнього фахівця.

6. Культурологічний – сконцентрований на внутрішній культурі та розвитку особистості фахівця, націлений на дослідження становлення майбутнього фахівця дошкільної освіти як особистості з високою внутрішньою культурою й духовністю.

7. Компетентнісний – забезпечує вивчення внутрішньої готовності фахівця дошкільної освіти з урахуванням специфіки обраної ним професійної галузі.

8. Особистісно орієнтований – реалізується для вивчення та аналізу становлення й розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців освіти дошкільного циклу, їх мотивів, інтересів, а також нахилів, досвіду та набору індивідуально-психологічних особливостей.

9. Рефлексивно-діяльнісний – може бути застосований для вивчення педагогічних умов поетапного залучення майбутніх фахівців дошкільної освіти до рефлексивно-практичної діяльності.

10. Системний – може бути використаний як спосіб інтерпретації процесу підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти як цілісної системи, який містить детермінантний чинник – мету й результат; моделювання системи підготовки до професійної діяльності, визначення компонентів, виявлення системного взаємозв'язку структурно пов'язаних компонентів, умов існування цієї системи [2, с. 8–9].

Комплекс вимог до вихователя становить фундамент професійної фахової підготовки до педагогічної діяльності. Відтак, професійна підготовка базується на створенні цілісної системи навчання, забезпечуючи гармонійну кореляцію набуття нових знань, умінь і навичок разом з особистісним зростанням, поступову трансформацію навчальної діяльності, пізнавального інтересу в русло професійної спрямованості. «Орієнтація сучасної вищої освіти на формування професійно-творчої особистості, фахівця інноваційного типу, який здатний реалізувати освітні стандарти, впроваджувати нові освітні технології, вимагає ефективної організації цілісної професійної підготовки в умовах вищих навчальних закладів, оновлення змісту фахової підготовки, знаходження доцільних засобів, методів та форм його реалізації» [7, с. 34]. Професійна підготовка вихователя до роботи в системі інклюзивної освіти як унікальному освітньому просторі передбачає підготовленість вихователя до взаємодії з дітьми, які мають особливі освітні потреби. «Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – “всі діти є цінними і активними членами суспільства”» [3, с. 102].

Професійна підготовка вихователя до майбутньої роботи в інклюзивній освіті має свою особливу специфіку й низку вимог до майбутнього фахівця. Відтак, для того, щоб інклюзивна освітня стратегія стала успішною, необхідно не лише провести трансформативні зміни в системі освіти, а й змінити ціннісне ставлення вихователів до дітей з особливими потребами. Для професійної підготовки майбутнього вихователя, крім набору знань, умінь та навичок, необхідних для роботи з дітьми з особливими потребами, важливою роллю є емоційна складова, тому потрібно сформувати в майбутніх фахівців емоційно-позитивне, толерантне ставлення до дітей, які мають особливі потреби. Крім цього, майбутній вихователь, який пов'язує свою професійну діяльність із дошкільниками в інклюзивній освіті, має володіти знаннями про основні форми порушення слуху, зору, мовлення, затримки інтелектуального та психічного розвитку, опорно-рухового апарату, розуміти особливості підходу до навчання таких дітей.

Професійна підготовка майбутніх вихователів передбачає отримання й засвоєння знань, умінь та навичок, необхідних для організації й здійснен-

ня навчально-педагогічного процесу в умовах інклюзії. Професійна підготовка такого фахівця включає ознайомлення його з організацією інклюзивного навчання, особливостями інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку (серед них – діти із особливими потребами та без них); специфікою роботи з групою, яка наповнена дітьми з різними потребами та різним рівнем фізичного й інтелектуального розвитку; методами й засобами роботи з метою виховання вміння коректно їх підбирати та реалізовувати.

Звертаючись до аналізу професійних та особистих якостей, вчена М. Машовець [5] виокремила ряд характеристик, якими має володіти фахівець дошкільної освіти й керуватися ними у своїй професійній діяльності:

1. Професійна спрямованість, в основі якої відчуття професійного покликання, реалізація власних нахилів, інтерес до професії вихователя та любов до дітей; такі фактори мотивують до оволодіння педагогічними знаннями, вміннями й стимулюють до постійного самовдосконалення та підвищення професійного рівня.

2. Педагогічний оптимізм, що виявляється у формі оптимістичної налаштованості та віри в можливість дитини, настрої на сприйняття сильних сторін, можливостей і позитивних якостей дітей; педагогічний оптимізм має підкріплюватися зусиллями вихователя зі створення необхідних умов для їх реалізації та розкриття.

3. Педагогічний такт, що в освітньо-педагогічному процесі є проявом дотримання правил відповідної поведінки.

4. Педагогічна рефлексія як вміння звертатися до себе, оцінки власних результатів для порівняння поставлених цілей та отриманих результатів, аналізу власних докладених і недокладених зусиль.

5. Емпатія як невід’ємна складова педагогічної діяльності, для якої характерна здатність до співчуття та співпереживання, емоційне відгукування на почуття дитини; важливим є врахування вікових особливостей, розуміння тих ситуацій, які можуть стати вразливими для дітей, – вихователь має виявляти доброзичливість, чуйність, співпереживання.

6. Культура професійного спілкування, що необхідна під час комунікації з батьками, колегами, а також при вирішенні конфліктних ситуацій, які можуть виникати між учасниками виховного та педагогічного процесу.

7. Авторитетність, що є реакцією на професіоналізм вихователя, його відданість професії.

8. Особистісні якості вихователя, які є важливими в практиці вихователя, зокрема: порядність, доброзичливість, терпіння, вимогливість до себе [5, с. 341–342].

Педагог, як ключова фігура освітнього процесу, в умовах інклюзивної освіти повинен відповідати ряду психолого-педагогічних вимог. Серед таких Ю. Бойчук [1] називає такі:

1. Володіти знаннями про завдання, цілі освіти, необхідні форми та методи їх реалізації.

2. Знати про чинники впливу на розвиток особистості дитини.

3. Володіти знаннями про вікові та індивідуальні особливості дитини, ступені й закономірності її розвитку.
4. Володіти знаннями про особливості дітей з обмеженими можливостями та особливими освітніми потребами.
5. Знати основні принципи створення розвивального середовища.
6. Знати форми, види та рівні спілкування, можливі в межах психолого-педагогічного процесу в інклюзивному освітньому середовищі.
7. Володіти необхідними знаннями про форми роботи з батьками.

Проаналізувавши наукові доробки вищезазначених авторів, ми розробили власну професіограму вихователя дітей дошкільного в інклюзивній освіті, яка містить два блоки: характеристики особистості (особисті якості) та професійні якості вихователя інклюзивної освіти в дошкільному навчальному закладі. Характеристика особистості стосується особистих якостей вихователя, які демонструють, яким є майбутній вихователь як особистість, які якості необхідно підтримувати, розвивати та використовувати в процесі роботи з дошкільниками в інклюзії. Серед таких якостей ми виділяємо: людинолюбство, яким вихователь має керуватися під час взаємодії з вихованцями; доброзичливість – допомагає при встановленні комунікації та подальшій взаємодії з дошкільниками; відповідальність – незамінна риса для вихователя, оскільки він несе відповідальність за психічний, фізичний та інтелектуальний розвиток своїх вихованців, а також за їх психологічний стан під час навчально-виховного процесу; порядність – свідчить про високоморальні якості особистості вихователя; вимогливість до себе – стимулює постійний розвиток вихователя як фахівця у своїй діяльності; віра в свої можливості та гнучкість – є потужним стимулом для подальшого професійного розвитку й фахового самовдосконалення, який надає змогу вихователю дотримуватися своїх принципів, ставити для себе реальні цілі, не обтяжуючи перфекціонізмом, проте усвідомлювати можливість помилок, а, стикаючись із труднощами, не втрачати натхнення й запалу; психологічна стійкість та емпатія – незамінні риси для роботи з дітьми (тут співчуття, чуйність, психологічна спостережливість щодо стану дитини поєднуються з умінням вільно виявляти почуття, опановувати власні емоції, психологічні стани та реакції); терпимість – особливо необхідна якість при роботі з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку, особливі освітні потреби, адже дошкільники в інклюзії можуть мати різні темпи сприймання, обробки та засвоєння інформації; відкритість до нового – допомагає вихователю осучаснювати матеріали для роботи, застосовувати новаторство, сучасні прийоми й підходи для урізноманітнення навчально-виховного процесу, а також зрозуміти свої слабкі та сильні сторони.

Професійні якості безпосередньо пов'язані з діяльністю за фахом. Тут ми виділяємо загальні (стосуються педагогічних напрямів діяльності, якими має володіти фахівець при роботі з дітьми) та спеціальні (які стосуються специфіки роботи з дітьми дошкільного віку в інклюзивній освіті). Серед загальних виокремлено знання про завдання та цілі освіти, особливості органі-

зації навчально-виховного середовища, вікові й індивідуальні особливості дитини, ступені та закономірності її розвитку, чинники впливу на розвиток особистості дитини; усвідомлення суспільної значущості своєї професії – це перелік знань, якими має володіти фахівець галузі освіти; професійну спрямованість – виявляється через покликання працювати в педагогічній сфері, мотивує вдосконалюватися та реалізовуватися як фахівцю галузі освіти; педагогічний оптимізм – виявляється як оптимістична налаштованість на успіхи кожної дитини; педагогічну рефлексію – звернення до себе, здатність до самооцінки результатів; ораторські здібності – для вміння тримати увагу аудиторії; володіння необхідними знаннями про форми роботи з батьками – для налагоджування комунікації з батьками вихованців. До спеціальних, які найбільш показово демонструють особливості професійної підготовки вихователя такого напрямку, є необхідними для ефективної й результативної роботи з дітьми дошкільного віку в інклюзивному середовищі, зараховано: знання про особливості розвитку дітей дошкільного віку, організацію інклюзивного навчання, позитивне й толерантне ставлення до дітей, які мають особливі освітні потреби, основні форми порушення слуху, зору, мовлення, затримки інтелектуального та психічного розвитку, опорно-рухового апарату; володіння набором знань, умінь і навичок для роботи з дітьми з обмеженими можливостями та особливими освітніми потребами; вміння підбирати ефективні методи для розв'язання проблем дошкільників в інклюзивному середовищі; вміння надавати педагогічну підтримку; орієнтація на потреби та можливості кожної дитини, незалежно від наявності або відсутності особливостей розвитку; спрямованість на партнерські відносини з дитиною.

Висновки. Ми переконані, що ця професіограма містить необхідні якості для успішної професійної діяльності вихователя дошкільників в інклюзії. Кожен із зазначених аспектів заслуговує на окрему увагу, проте вони є взаємодоповнюваними. Високий професійний рівень, наявність необхідних особистих рис та ціннісних орієнтацій, здатність до їх відтворення у процесі взаємодії з дошкільниками в інклюзивній освіті найкращим чином впливають на перебіг навчально-виховного процесу. Ми впевнені, що особливість професійної підготовки майбутніх вихователів із дошкільниками в інклюзивній освіті полягає у встановленні вимог до вироблення таких особистих та професійних якостей.

Список використаної літератури

1. Бойчук Ю. Професіограма вчителя в умовах упровадження інклюзивної моделі навчання. *Імідж сучасного педагога*. 2012. № 10. С. 57–59.
2. Козак Л. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 40 с.
3. Коргун Л. Н. Подготовка будущих воспитателей к работе в условиях инклюзии. *Наука і освіта*. 2014. № 10. С. 102–106.
4. Косенко Ю. Система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні з позиції історико-педагогічного дослідження. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. Вип. 51. С. 17–22.

5. Машовець М. А. Підготовка сучасного педагога дітей дошкільного віку в умовах мінливого соціуму. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. Вип. 4 (48). С. 339–347.

6. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, З. Н. Борисова та ін. ; за заг. ред. І. І. Загарницької. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.

7. Підлипняк І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. № 44. С. 28–34.

8. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін. Київ : ДВНЗ “Університет менеджменту освіти”, 2014. 230 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2017.

Суховиенко Н. А. Особенности профессиональной подготовки будущих воспитателей дошкольных учебных заведений в условиях инклюзивного образования

В статье проанализированы особенности профессиональной подготовки воспитателей, которые будут осуществлять свою деятельность в дошкольных учебных заведениях в системе инклюзивного образования. Доказана необходимость свободного доступа к образованию для всех детей, независимо от образовательных потребностей, как запрос современного общества. Проанализированы становление и развитие украинской системы профессиональной подготовки специалистов дошкольного образования, приведены подходы к изучению и оценке готовности будущих работников дошкольного образования к профессиональной деятельности, исследованы требования и характеристики воспитателя дошкольников, специалиста инклюзивного образования в работах произведений украинских ученых. Разработана профессиограмма воспитателя дошкольного учебного заведения в инклюзивном образовании, которая содержит два блока: характеристики личности (личные качества) и профессиональные качества. Доказано, что особенность профессиональной подготовки будущих воспитателей дошкольников в инклюзивном образовании заключается в установлении требований к выработке указанных личных и профессиональных качеств.

Ключевые слова: воспитатель, подготовка, профессиональная деятельность, инклюзивное образование, дошкольное учебное заведение.

Sukhovienko N. Features of Vocational Training of Future Teachers of Pre-School Educational Institutions in Conditions of Inclusive Education

The article analyzes the features of the professional training of educators, who will carry out their activities in pre-school educational institutions in the system of inclusive education. The need for free access to education for all children, regardless of educational needs as a request of modern society is proved. The formation and development of the Ukrainian system of vocational training for preschool education specialists have been analyzed, approaches to studying and assessing the preparedness of future employees of preschool education for professional work have been researched, the requirements and characteristics for a preschool teacher, a specialist in inclusive education in the works of Ukrainian scientists have been studied.

A vocational program of a teacher of a pre-school educational institution in inclusive education has been developed, which contains two blocks: personality characteristics (personal qualities) and professional qualities. It is established and proven that the peculiarity of the professional training of future preschool educators in inclusive education is to establish the requirements for the development of these personal and professional qualities.

Key words: educator, training, professional activity, inclusive education, pre-school educational institution.